HAJI MASRI BIN
HAJI KAMBAR

DASAR PENDIDIKAN ISLAM DI NEGARA BRUNEI DARUSSALAM : SATU KAJIAN SEMASA PEMERINTAHAN SULTAN HAJI OMARALI SAIFUDDIEN III DAN SULTAN HAJI HASSANAL BOLKIAH (1950 - 2007)

MPA
2010

DASAR PENDIDIKAN ISLAM DI NEGARA BRUNEI DARUSSALAM: SATU KAJIAN SEMASA PEMERINTAHAN SULTAN HAJI OMARALI SAIFUDDIEN III DAN SULTAN HAJI HASSANAL BOLKIAH (1950 HINGGA 2007)

HAJI MASRI BIN HAJI KAMBAR

KOLEJ UNDANG-UNDANG, KERAJAAN DAN PENGAJIAN ANTARABANGSA
UNIVERSITI UTARA MALAYSIA
2010

DASAR PENDIDIKAN ISLAM DI NEGARA BRUNEI DARUSSALAM: SATU KAJIAN SEMASA PEMERINTAHAN SULTAN HAJI OMARALI SAIFUDDIEN III DAN SULTAN HAJI HASSANAL BOLKIAH (1950 HINGGA 2007)

HAJI MASRI BIN HAJI KAMBAR

**TESIS INI DIKEMUKAKAN
UNTUK MEMENUHI KEPERLUAN BAGI
IJAZAH SARJANA PENTADBIRAN AWAM**

**KOLEJ UNDANG-UNDANG, KERAJAAN DAN
PENGAJIAN ANTARABANGSA
UNIVERSITI UTARA MALAYSIA**

2010

PENGAKUAN

Saya akui bahawa karya ini adalah hasil kerja saya sendiri kecuali nukilan dan ringkasan yang tiap-tiap satunya telah saya jelaskan sumbernya.

27 Julai 2010

HAJI MASRI BIN HAJI KAMBAR
No.Matrik 88964

PENGHARGAAN

Alhamdulillah, saya panjatkan rasa syukur kehadrat Allah Subahanahu Wataala kerana dengan izin dan kurniaNya jua tesis ini dapat disiapkan dengan sempurnanya. Selawat serta salam ke atas junjungan besar kita Nabi Muhammad Sallalahu Alaihi Wassalam, para sahabat dan pengikut-pengikut Baginda yang setia hingga ke akhir zaman.

Di kesempatan ini diucapkan setinggi penghargaan yang tidak terhingga khas buat Prof.Madya Mohd Foad Sakdan selaku penyelia yang sangat perihatin dan telah banyak memberikan bantuan serta tunjuk ajar dalam menyempurnakan tesis ini dengan sebaik mungkin. Dengan adanya sokongan, dorongan dan nasihat beliau telah menguatkan semangat saya untuk menyelesaikan tesis ini sepertimana yang ada sekarang.

Dalam pada itu juga istimewa saya tujukan kepada ayahnda dan ibunda, Haji Kambar bin Serudin dan Hajah Jaliha binti Salleh. Khas buat isteri tercinta, Hajah Kasum binti Haji Maidin dan anak-anak yang tersayang, Azyan Izzati binti Haji Masri, Abd.Wafi bin Haji Masri, Md.Hafiz bin Haji Masri, Aina Nasuha binti Haji Masri dan Md.Izzat binti Haji Masri. Tidak lupa juga ditujukan kepada ibu dan ayah mertua, Hajah Zubaidah binti Donglah dan Haji Maidin bin Haji Mohammad kerana sokongan ,kesabaran dan pengorbanan mereka semua disepanjang saya melaksanakan tugas ini dengan jayanya.

HAJI MASRI BIN HAJI KAMBAR
KOLEJ UNDANG-UNDANG,KERAJAAN DAN
PENGAJIAN ANTARABANGSA
UNIVERSITI UTARA MALAYSIA.

ABSTRAK

Kajian ini membincangkan Dasar Pendidikan Islam di Negara Brunei Semasa Pemerintahan Sultan Haji Omar Ali Saifuddien III dan Pemerintahan Sultan Haji Hassanal Bolkiah (1950 hingga 2007). Tunjang kajian ini adalah mengenalpasti perlaksanaan dan perbezaan dasar pendidikan Islam di Negara Brunei Darussalam secara bersistematik yang telah dilaksanakan semasa Sultan Haji Omar Ali Saifuddien III dan Sultan Haji Hassanal Bolkiah. Selain daripada itu , ianya juga mengenalpasti sejauhmana masalah-masalah yang wujud dan perlaksanaan serta pencapaian dasar pendidikan Islam di Negara Brunei Darussalam khususnya semasa kedua-dua zaman pemerintahan Kesultanan Brunei tersebut. Konsep *ta'dib* yang merangkumi iaitu *'illm, Ta'lim* dan *Tarbiyah* yang di utarakan oleh Syed Muhammad Naquib Al-Attas digunakan sebagai sukat-sukat bagi menentukan kajian ini sama ada ianya wujud atau tidak dalam perlaksanaan,perbezaan dan pencapaian dasar pendidikan Islam di Negara ini. Kajian ini merupakan kajian lapangan *(field work)* dan maklumat diperolehi melalui beberapa sumber seperti temubual, data-data Jabatan dan Kementerian, fail-fail rasmi kerajaan, dokumen-dokumen yang berkaitan. Berdasarkan kajian yang telah dilakukan perlaksanaan dasar pendidikan Islam di Negara Brunei Darussalam khususnya di kedua-dua zaman pemerintahan tersebut mempunyai perkaitan dan persamaan dari segi tujuan dan matlamatnya. Dapatan kajian menunjukkan kedua-dua zaman pemerintahan memang wujud penekanan kepada konsep iaitu *'illm, Ta'lim* dan *Tarbiyah* terhadap perlaksanaan dasar pendidikan Islam sejak dilaksanakan pada tahun 1956 hingga 2007. Walau bagaimanapun, beberapa perbezaan yang ketara dalam perlaksanaan tersebut khususnya dari segi perkembangan pembangunan modal insan, peruntukan kewangan, infrastrukur, kurikulum, pengurusan dan pentadbiran dan lainnya. Semua ini disebabkan oleh keperluan dan keadaan semasa yang memerlukan pihak kerajaan berusaha untuk meneruskan dan mempertingkatkan lagi kualiti pendidikan Islam di Negara ini khususnya setelah peralihan tampuk pemerintahan diserahkan kepada anakanda Baginda Sultan Haji Hassanal Bolkiah. Beberapa pencapaian dan kemajuan telah dapat dilihat hasil daripada kajian ini dalam perlaksanaan dasar pendidikan Islam di Negara ini dan ianya masih tetap menekankan kepada tiga konsep iaitu *'illm, Ta'lim* dan *Tarbiyah* kerana ketiga-tiga konsep tersebut masih relevan walaupun dalam perkembangan kemajuan dunia hari ini. Dalam pada itu juga, perlaksanaan dasar pendidikan Islam di Negara Brunei Darussalam ini semasa kedua-dua zaman pemerintahan tersebut tidak secara langsung telah memberikan sumbangan bagi merealisasikan dan memperkukuhkan falsafah "Melayu Islam Beraja" khususnya dalam pembentukan Negara Bangsa di Negara ini.

ISLAMIC EDUCATION POLICY IN BRUNEI DARUSSALAM: A STUDY DURING THE REIGN OF SULTAN HAJI OMAR ALI SAIFUDDIEN III AND SULTAN HAJI HASSANAL BOLKIAH (1950 TO 2007)

ABSTRACT

This research study discuss about the Islamic education policy in Brunei Darussalam during the reign of Sultan Haji Omar Ali Saifuddien III and Sultan Haji Hassanal Bolkiah (from the period 1950 to 2007). The basis of study will systematically identify the enforcement and distinction of the policy set up during the reign of Sultan Haji Omar Ali Saifuddien III and Sultan Haji Hassanal Bolkiah. It will also recognize the extent of the problems, accomplishments as well as achievements of the policy, especially during both eras. The ta'dib concept which comprised of 'illm, Ta'lim and Tarbiyah put forward by Syed Muhammad Naquib Al-Attas will be used as measurement in leading this research study in order to ensure whether the actions, differences and achievements of Islamic education policy exist or not in Brunei especially during those periods. The research is a field work study and data is obtained from various sources such from interviews, department and government data, official government files, and other related documents. The study shows a connection and similarity in the aspect its purpose and aim of its policy. In other words, the results show that the concept of 'illm, Ta'lim and Tarbiyah were implemented during the period of 1956 to 2007. Nonetheless, there are significant differences especially from the aspect of human development, financial allocation, infrastructure, curriculum, management and administration. These differences arise due to the present needs and circumstances whereby the government strived to pursue and enhance the quality of Islamic education especially during the reign of Sultan Haji Hassanal Bolkiah. Several achievements and developments can be observed from the outcome of this study in the implementation policy which emphasizes on the concept of 'illm, Ta'lim and Tarbiyah as found relevant in the present globalize era. The implementation of the Islamic education policy in Brunei Darussalam during both governing era has indirectly contribute to realization and enforcement of its philosophy Malay Islamic Monarchy especially in nation building as a whole.

DAFTAR ISI KANDUNGAN

KANDUNGAN	HALAMAN
PENGAKUAN	ii
PENGHARGAAN	iii
ABSTRAK	iv
ABSTRACT	v
DAFTAR ISI KANDUNGAN	vi-x
KEPENDEKAN	xi - xii
BAB 1 : PENGENALAN	1
1.1 Latar Belakang Kajian	1-2
1.2 Permasalahan Kajian	2-3
1.3. Persoalan Kajian	3-4
1.4 Objektif Kajian	4
1.5 Signifikan Kajian	5
1.6 Andaian Kajian	6-8
1.7 Definisi Konsep	8
1.7.1 Dasar	8-9
1.7.2 Pendidikan Islam	9-18
1.7.3 Konsep *illm, Ta'lim* dan *Tarbiyah*	18-21
1.7.4 Konsep Melayu Islam Beraja	21-26
1.8 Skop Kajian	26-27
1.9 Kesimpulan	27

BAB 2: METODOLOGI KAJIAN 28-42

BAB 3: ULASAN KARYA 43

3.1 Pendahuluan 43-47

3.2 Agenda Pendidikan dan Kesannya Kepada Pembentukan Generasi 47-53

3.3 Pendidikan Islam di Sabah 53-57

3.4 Pendidikan Islam di Patani 57-64

3.5 Pendidikan Islam di Indonesia 64-70

3.6 Kajian Tempatan 70-75

3.7 Pendidikan Umum dan Pendidikan Islam di Brunei 75-80

3.8 Kesimpulan 80-81

BAB 4: LATARBELAKANG PERKEMBANGAN DASAR PENDIDIKAN ISLAM DI NEGARA BRUNEI DARUSSALAM 82

4.1 Pendahuluan 82-83

4.2 Sejarah Awal Brunei Tua 83-86

4.3 Kemasukan Islam di Brunei 86-88

4.4 Dasar Sistem Pendidikan Islam Sebelum Tahun 1950 88

4.4.1 Dasar Sistem Pendidikan Islam Secara Tradisional 88-92

4.4.2 Dasar Sistem Pendidikan Islam Semasa Pentadbiran British Residen 92-100

4.5 Kesimpulan 100-101

BAB 5:	**PENDEKATAN PERLAKSANAAN DASAR PENDIDIKAN ISLAM SEMASA PEMERINTAHAN SULTAN HAJI OMAR ALI SAIFUDDIEN III (1950 – 1967)**	102
5.1	Pendahuluan	102-103
5.2	Dasar Pendidikan Islam dan Kurikulum	103
	5.2.1 Dasar Pendidikan Islam	103-125
	5.2.2 Kurikulum	125-129
5.3	Pembangunan Modal Insan	130-163
5.4	Insfrastruktur dan Kewangan	163-164
	5.4.1 Infrastruktur	164-167
	5.4.2 Kewangan	167-171
5.5	Pengurusan dan Pentadbiran	171-178
5.6	Kedudukan Melayu Islam Beraja Terhadap Perlaksanaan Dasar Pendidikan Islam	179-186
5.7	Kesimpulan	186-187
BAB 6:	**PENDEKATAN PERLAKSANAAN DASAR PENDIDIKAN ISLAM SEMASA PEMERINTAHAN SULTAN HAJI HASSANAL BOLKIAH (1967 HINGGA 2007)**	188
6.1	Pendahuluan	188
6.2	Dasar Pendidikan Islam dan Kurikulum	189
	6.2.1 Dasar Pendidikan Islam	189- 209
	6.2.2 Kurikulum	210-241
6.3	Pembangunan Modal Insan	241-272
6.4	Insfrastruktur dan Kewangan	272

6.4.1 Infrastruktur 272-287

6.4.2 Kewangan 287-323

6.5 Pengurusan dan Pentadbiran 323-343

6.6 Kedudukan Melayu Islam Beraja Terhadap Perlaksanaan Dasar Pendidikan Islam 343-347

6.7 Kesimpulan 347-348

BAB 7: PERLAKSANAAN DAN PERBANDINGAN DASAR PENDIDIKAN ISLAM SEMASA PEMERINTAHAN SULTAN HAJI OMAR ALI SAIFUDDIEN III DAN SULTAN HAJI HASSANAL BOLKIAH BERDASARKAN TIGA KONSEP *TA'DIB* : *'ILLM, TA'LIM* DAN *TARBIYAH* DAN MEMPERKUKUHKAN KEDUDUKAN KONSEP MELAYU ISLAM BERAJA (1950 – 2007) 349

7.1 Pendahuluan 349-350

7.2 Perlaksanaan dan Perbandingan Dasar Pendidikan Islam berdasarkan konsep *'illm*, *Ta'lim* dan *Tarbiyah* 350-353

i) Dasar Pendidikan Islam 353-369

ii) Kurikulum 369-376

iii) Pembangunan Modal Insan 376-385

iv) Infrastruktur dan Kewangan 386-393

v) Pengurusan dan Pentadbiran 393-409

7.3 Perlaksanaan dan Perbandingan Dasar Pendidikan Islam Bagi Memperkukuhkan Kedudukan Konsep Melayu Islam Beraja 409-415

7.4 Kesimpulan 415

BAB 8: KESIMPULAN DAN CADANGAN KAJIAN 416-442

BIBLOGRAFI 443-458

LAMPIRAN (i) : Penyata Pertemuan Kebawah Duli Yang Maha Mulia Maulana Al-Sultan Omar 'Ali Saifuddien Sa'adul Kkairi Waddien dengan Tuan Haji Othman bin Haji Mohd. Saad dan Tuan Haji Ismail bin Omar Abdul Aziz di Istana Darussalam. 453-463

LAMPIRAN (ii) : Rancangan Pelaksanaan Dasar Pelajaran Baru: Laporan Suruhanjaya Pelajaran Negeri Brunei 1972 464-468

LAMPIRAN (iii) : Falsafah, Matlamat, Objektif, Visi, Misi Dan Dasar Pendidikan Negara 469-473

LAMPIRAN (iv) : Statistik Keramaian Murid-Murid Darjah VI Persekolahan Ugama Yang Telah Khatam Al-Quran Dari Tahun 1985 Hingga 2007 474-475

LAMPIRAN (v) : Statistik Keramaian Murid-Murid Yang Menerima Skim Hadiah Galakan Khatam Al-Quran Di Bawah Umur 10 Tahun Dari Tahun 1991 Hingga 2007 476-477

LAMPIRAN (vi) : Statistik Guru Lepasan Kursus Seni Al-Quran Dari Tahun 1994 Hingga 2007 478-479

LAMPIRAN (vii) : Titah Sultan Haji Hassanal Bolkiah Semasa Majlis Pembukaan Persidangan Musim Permesyuaratan Ke Enam Majlis Mesyuarat Negara Brunei Darussalam Pada 11 Mac 2010 480-481

LAMPIRAN (viii) : Kertas Cadangan Skim Khas Penganugerahan Biasiswa Kementerian Hal Ehwal Ugama Sesi 2007/2008 482-493

KEPENDEKAN

SM	...	Sebelum Masihi
UBD	...	Universiti Brunei Darussalam
KUPUSB	...	Kolej Universiti Perguruan Ugama Seri Begawan
KHEU	...	Kementerian Hal Ehwal Ugama
Sh.	...	Sheikh
Pg	...	Pengiran
KM	...	Kurun Masihi
TM	...	Tahun Masihi
BAR	...	*Brunei Annual Report*
t.th	...	Tanpa Tahun
KP	...	Kementerian Pendidikan
m.s	...	Muka Surat
hlm	...	Halaman
hb.	...	Haribulan
Bil.	...	Bilangan
dlm.	...	Dalam
S.R.P	...	Sijil Rendah Pelajaran
L.C.E	...	*Lower Certificate of Education*
S.P.M	...	Sijil Pelajaran Malaysia
M.C.E	...	*Malaysia Certificate of Education*

MIB	...	Melayu Islam Beraja
JPI	...	Jabatan Pengajian Islam
NBD	...	Negara Brunei Darussalam
PDI	...	Pusat Da'wah Islamiah
IRK	...	*Islamic Religious Knowledge*
Dh.	...	Darjah
P.O.K.R.D.D.S.U.	...	Pehin Orang Kaya Ratna Diraja Dato Seri Utama
SPB	...	Sistem Pendidikan Bersepadu
PAI	...	Pengetahuan Agama Islam
m.s	...	Muka Surat
STPUB	...	Sijil Tinggi Pelajaran Ugama Brunei
MPUSB	...	Maktab Perguruan Ugama Seri Begawan
UTM	...	Unit Teknologi Maklumat
PAP	...	Pengiran Anak Puteri
ICT	...	*Information Comunication Technology*
JPKE	...	Jabatan Perancangan dan Kemajuan Ekonomi
RKN	...	Rancangan Kemajuan Negara
UKLD	...	Unit Kajian, Latihan dan Dermasiswa
G.C.E	...	*General Certificate of Education*
SPUB	...	Sijil Pelajaran Ugama Brunei
PMB	...	Penilaian Menengah Bawah
BJCE	...	*Brunei Junior Certificate of Education*
SMJA	...	Sekolah Menengah Jamalul Alam
SRPB	...	Sijil Rendah Pelajaran Brunei
STUK	...	Sijil Tinggi Ugama Kelantan

BAB 1

PENGENALAN

1.1 LATARBELAKANG KAJIAN

Kajian ini adalah mengenai 'Dasar Pendidikan Islam di Negara Brunei Darussalam' yang mana berkaitan dengan perlaksanaannya semasa kepemimpinan pemerintahan Kesultanan Brunei semasa kepemimpinan pemerintahan Sultan Haji Omar Ali Saifuddien III dan Sultan Haji Hassanal Bolkiah. Perlaksanaan dasar pendidikan Islam ini juga melibatkan situasi dimana Negara Brunei Darussalam berusaha untuk menyediakan modal insan yang akan memimpin negara ini ke arah sebuah negara yang merdeka.

Negara Brunei Darussalam telah mencapai kemerdekaan pada 1hb.Januari 1984 dan menjadikan konsep 'Melayu Islam Beraja' sebagai falsafah Negara. Agama Islam adalah merupakan agama rasmi negara dan telah termaktub dalam 'Perlembagaan Negara Brunei Darussalam 1959'. Sebagai sebuah negara merdeka yang telah menjadikan 'Islam' sebagai cara hidup di Negara ini adalah menjadi dasar kerajaan untuk melaksanakan apa jua keperluan rakyat dan Negara. Hasrat kerajaan ini supaya dapat memperkembangkan dan memperkukuhkan penghayatan agama Islam tersebut di kalangan rakyat Brunei. Salah satu dasar kerajaan tersebut ialah dalam melaksanakan tuntutan beragama melalui 'pendidikan Islam'. Dalam konteks Negara Brunei Darussalam, pendidikan Islam dimaksudkan kepada 'pendidikan agama atau pendidikan ugama'.

The contents of the thesis is for internal user only

BIBLIOGRAFI

BUKU-BUKU

Abdullah Ishak, (1989), *Sejarah Perkembangan Pelajaran dan Pendidikan Islam*, Al-Rahmaniah Badan Dakwah dan Kebajikan Islam Malaysia.

Ahmad Atory Hussain, (1996), *Politik Dan Dasar Awam Malaysia,* Utusan Publications & Distributions Sdn Bhd. Malaysia.

Abd Aziz bin Juned, (1968), *Buku Kenangan Berpuspa,* Jabatan Hal Ehwal Ugama, Bandar Brunei.

Abdul Hamid bin Mohd Daud,(2004), *Sepintas Lalu Dermasiswa Jabatan Hal Ehwal Ugama Brunei Darussalam (Tahun 1950-1984)*, Pusat Dakwah Islamiah, Negara Brunei Darussalam.

Abdul Latif bin Ibrahim,(2004), *Melayu Islam Beraja Pengantar Huraian,* Akademi Pengajian Brunei, Universiti Brunei Darussalam.

Abdul Raof Dalip, (1990), *Asas-Asas Pendidikan Islam*, Progressive Products Supply, Selangor.

Abdul Saman bin Kahar, (1975), *Sejarah dan Perkembangan Maktab Perguruan Ugama Seri Begawan, Brunei* dalam *Buku Cenderamata Kenangan Pembukaan Rasmi Maktab Perguruan Ugama Seri Begawan, Brunei.* Jabatan Hal Ehwal Ugama.

Ali Ashraf, (1989), *Horison Baru Pendidikan Islam,* PT.Temprint, Jakarta

Asbol bin Mail, (2006), *Sejarah Perkembangan Pendidikan di Brunei 1950 – 1985*, Pusat Sejarah Brunei, Kementerian Kebudayaan ,Belia dan Sukan, Negara Brunei Darussalam.

Awang Mohd Jamil Al-Sufri (2008), *Satu Pemikiran Mengenai Corak Pendidikan Untuk Brunei Darussalam Berasaskan Islam: Melalui Pengalaman dan Sejarah,* Pusat Sejarah Brunei, Kementerian Kebudayaan Belia dan Sukan, Bandar Seri Begawan, Negara Brunei Darussalam.

Buku Kenang-Kenangan Berpuspa, (1968), Badan Penerangan Ugama Islam, Jabatan Hal Ehwal Ugama, Brunei.

Buku Panduan Sekolah Menengah Arab Hassanal Bolkiah 2004, (2006), Dokumen yang tidak diterbitkan yang disimpan oleh Timbalan Pengetua SMALHAB.

Buku Sekalung Budi Segunung Harapan Dari Maktab Perguruan Ugama Ke Kolej Universiti Perguruan Ugama Seri Begawan Satu Ristaan, (November 2009), Kolej Universiti Perguruan Ugama Seri Begawan ,

Duraman Tuah, (2001), *Membangun Negara Berdasarkan Falsafah Melayu Islam Beraja Brunei Darussalam,* Institut Perkidmatan Awam, Jabatan Perkhidmatan Awam.

Duraman Tuah, (1997), *Pentadbiran Awam Brunei Darussalam Di Period Naungan Dan Pentadbiran Sendiri : Satu Kajian,* Institut Perkidmatan Awam, Jabatan Perkhidmatan Awam.

Fathiyyah Hasan Sulaiman, (1986), *Alam Pikiran Al-Ghazali Mengenai Pendidikan dan ilmu,* CV.Diponegoro Bandung.

Ghazali Basri, (2008), *Falsafah Pendidikan Islam Huraian Konsep dan Aplikasi*, Kolej Universiti Perguruan Ugama Seri Begawan (KUPU SB).

Hashim bin Abd.Hamid, (2003), *Islam di Brunei Darussalam: Satu Analisis Sosio-Budaya,* Universiti Brunei Darussalam.

Hasan Langgulung, (tanpa tahun), *Asas-Asas Pendidikan Islam*, Pustaka Al-Husna, Indonesisa.

Hazair bin Abdullah, (2009), *Peranan dan Tangggungjawab Rakyat Kebawah Duli Yang Maha Mulia Paduka Seri Baginda Sultan dan Yang Di-Pertuan Negara Brunei Darussalam,* Terbitan Jabatan Penerangan Brunei.

Jatswan S.Sidhu, (1995), *Sejarah Sosioekonomi Brunei 1906-1959*, Dewan Bahasa dan Pustaka, Kementerian Pendidikan Malaysia, Kuala Lumpur.

Mahmud Saedon bin Awang Othman, (2003), *Jejak-Jejak,* Akademi Pengajian Brunei, Universiti Brunei Darussalam, Negara Brunei Darussalam.

Muhammad Hadi bin Muhammad Melayong, (2007), *Sultan Haji Hassanal Bolkiah Mu'izzaddin Waddaulah Penegak Warisan Bangsa Melayu,* Pusat Sejarah Brunei, Kementerian Kebudayaan, Belia dan Sukan, Bandar Seri Begawan.

Md.Zain bin Serudin, (1992), *Brunei Darussalam: Persepsi Sejarah Dan Masyarakatnya,* Azza Publisher & Distributors Brunei Darussalam.

Mohd.Zain bin Serudin, (1996), *Brunei Sebuah Negara Islam: Latar Belakang Keislamannya*, Akademi Pengajian Brunei, Universiti Brunei Darussalam.

Md.Zain bin Serudin , (1998), *Pengajian Islam di Brunei:Satu Tinjauan,* Pusat Dakwah Islamiah, Kementerian Hal Ehwal Ugama, Bandar Seri Begawan.

Penyelenggara Hashim bin Abd.Hamid, (2003), *Jejak-Jejak..Kumpulan Kertas Kerja Allayarham Dato Paduka Seri Setia Prof.Dr Haji Awang Mahmud Saedon bin Awang Othman,* Akadmi Pengajian Brunei ,Universiti Brunei Darussalam.

Pg. Mohammad bin Pg. Abd.Rahaman, (2007), *Islam di Brunei Darussalam Zaman British (177)-1984),* Dewan Bahasa dan Pustaka Negara Brunei Darussalam.

Pusat Dakwah Islamiah, (2006), *Kepimpinan Raja Memperkukuhkan Asas Dan Dasar Islam,* Unit Penerbitan dan Percetakan , Bahagian Kajian dan Penerbitan , Pusat Dakwah Islamiah, Negara Brunei Darussalam.

____________________,(1996), *Pendidikan Ugama Di Negara Brunei Darussalam,* Terbitan Jabatan Pengajian Islam, Kementerian Hal Ehwal Ugama, Negara Brunei Darussalam.

Ranjit Singh, D.S., (1984), *Brunei 1839 – 1983: The Problems of Political Survival,* Oxford University Press, Singapore.

Robert Nicholl, *European Sources for The History of Sultanante of Brunei in The Sixteen Century***,** Penerbitan Khas, bil 9, (Muzium Brunei, 1975).

Rozhan Othman, (2005), *Pengurusan Sumber Manusia Menghadapi Cabaran Era Pengetahuan.* Dewan Bahasa dan Pustaka Malaysia.

Sabitha Marican, (1997), *Dasar Awam Di Malaysia Isu Dan Konsep,* Utusan Publications & Distributions Sdn Bhd. Malaysia.

Sufean Hussin, (2004), *Pendidikan di Malaysia Sejarah,Sistem dan Falsafah Edisi Kedua,* Dewan Bahasa dan Pustaka, Kuala Lumpur.

Syed Al-Attas, (1969) , *Preliminary Statemen On A General Theory Of The Islamization Of The Malay-Indonesian Archipelago,* Dewan Bahasa dan Pustaka, Kuala Lumpur.

Titah 1959-1967 Kebawah DYMM Paduka Seri Baginda Maulana Al-Sultan Sir Omar Ali Saifuddien Sa'adul Khairi Waddin, 1971, Dewan Bahasa dan Pustaka Brunei.

Wan Mohd.Nor Wan Daud, (2005), *Falsafah dan Amalan Pendidikan Islam Syed M.Naquib Al-Attas Satu Huraian Konsep Asli Islamisasi,* Universiti Malaya.

Yahya Ibrahim,(2000), *Sejarah Dan Peranan Institusi-Institusi Melayu Islam Beraja*, Pusat Dakwah Islamiah, Negara Brunei Darussalam.

Zaini bin Ahmad, (2003), *Brunei Merdeka : Sejarah Dan Budaya Poliik*, De'Imas Printing & Trading, Negara Brunei Darussalam.

Zulpan Nasution , (2000), *Asas-Asas Dakwah dan Pendidikan Islam*, Perniagaan Jahabersa, Johor Bahru,Johor.

Zuhairini, Moh.Kasiram, Abdul Ghofir, Tadjab, A. Malik Fadjar dan H.Maksum Umar, (tanpa tahun), *Sejarah Pendidikan Islam,* Bumi Aksara, Jakarta.

JURNAL/ ANNUAL REPORT / PENYATA / LAPORAN

Anggran-Anggaran Hasil dan Perbelanjaan Bagi Tahun 1971, Negeri Brunei

Anggran-Anggaran Hasil dan Perbelanjaan Bagi Tahun 1972, Negeri Brunei

Anggran-Anggaran Hasil dan Perbelanjaan Bagi Tahun 1979, Negeri Brunei

Anggran-Anggaran Hasil dan Perbelanjaan Bagi Tahun 1980, Negeri Brunei

Anggran-Anggaran Hasil dan Perbelanjaan Bagi Tahun 1981, Negeri Brunei

Anggran-Anggaran Hasil dan Perbelanjaan Bagi Tahun 1982, Negeri Brunei

Anggran-Anggaran Hasil dan Perbelanjaan Bagi Tahun 1984, Negeri Brunei

Anggran-Anggaran Hasil dan Perbelanjaan Bagi Tahun 1985, Negeri Brunei

Anggran-Anggaran Hasil dan Perbelanjaan Bagi Tahun 1986, Negeri Brunei

Anggran-Anggaran Hasil dan Perbelanjaan Bagi Tahun 1987, Negeri Brunei

Anggran-Anggaran Hasil dan Perbelanjaan Bagi Tahun 1988, Negeri Brunei

Anggran-Anggaran Hasil dan Perbelanjaan Bagi Tahun 1989, Negeri Brunei

Anggran-Anggaran Hasil dan Perbelanjaan Bagi Tahun 1990, Negeri Brunei

Anggran-Anggaran Hasil dan Perbelanjaan Bagi Tahun 1991, Negeri Brunei

Brunei Annual Report (BAR) 1929.

Brunei Annual Report (BAR) 1930.

Brunei Annual Report (BAR) 1932.

Brunei Annual Report (BAR) 1933.

Brunei Annual Report (BAR) 1992.

Brunei Darussalam Statistical Yearbook 2008, Jabatan Perangkaan, Jabatan Perancangan dan Kemajuan Ekonomi.

Jurnal Pendidikan, Bil 6, 1998, Jabatan Perkembangan Kurikulum, Kementerian Pendidikan, Negara Brunei Darussalam.

Jurnal Pendidikan, Bil.1 Tahun 1, 1991, Jabatan Perkembangan Kurikulum, Kementerian Pendidikan, Negara Brunei Darussalam.

Jurnal Pendidikan, Bil.3 Tahun 3, 1992, Jabatan Perkembangan Kurikulum, Kementerian Pendidikan, Negara Brunei Darussalam.

Laporan Jawatankuasa Kerja, Bahagian Kurikulum, Kementerian Pendidikan, 3 September 2005.

Laporan Keadaan Persekolahan Ugama Sebelum dan Sesudah Di bawah Kawalan Kementerian Pendidikan, Jabatan Pengajian Islam, Kementerian Pendidikan, 11 Syaaban 1426 bersamaan 15 September 2005. (Tidak diterbitkan, dalam simpanan Jabatan Pengajian Islam)

Laporan Jawatankuasa Kerja Penempatan Kembali Sekolah-Sekolah Ugama Di Bawah Kawalan Kementerian Hal Ehwal Ugama, Negara Brunei Darussalam, 03 September 2005, Bahagian Kurikulum. (Tidak diterbitkan, dalam simpanan Jabatan Pengajian Islam)

Laporan Jawatankuasa Menegemaskinikan Sekolah Arab Tahun 2006/2007. (Tidak diterbitkan, dalam simpanan Jabatan Pengajian Islam)

Laporan Jawatankuasa Khas (Ad Hoc) Mengkaji dan Meneliti Kedudukan Sekolah-Sekolah Arab dan Maktab Perguruan Ugama Seri Begawan, Tahun 1998. (Tidak diterbitkan , dalam simpanan Jabatan Pengajian Islam)

Laporan Kajian Keperluan Tenaga Kerja Yang Terlatih dan Berpengalaman di Kementerian Hal Ehwal Ugama 1988-2000. (Tidak diterbitkan, dalam simpanan Kementerian Hal Ehwal Ugama).

Laporan Perkembangan Projek e-Kerajaan Jabatan Pengajian Islam Tahun 2008, Unit Teknologi Maklumat,JPI. (Tidak diterbitkan, dalam simpanan Jabatan Pengajian Islam)

Laporan Tahunan (Penyata) Jabatan Hal Ehwal Ugama Tahun 1971 – 1980

Laporan Tahunan Pendidikan Bagi Tahun 1981.

Laporan Tahunan Kementerian Hal Ehwal Ugama Negara Brunei Darussalam 1986-1995, (1998), Kementerian Hal Ehwal Ugama.

Laporan Tahunan 2003 – 2005, Kementerian Hal Ehwal Ugama, Negara Brunei Darussalam , 2008.

Peel, W.J., *State of Brunei Annual Report 1946,*Kuala Lumpur: H.Hollad, 1947

Penyata Lawatan Pegawai-Pegawai Agama Johor Ke Sekolah-Sekolah Melayu dan Agama Negeri Brunei Tahun 1955.

Penyata Sekolah-Sekolah Agama Kerajaan Brunei bagi tahun 1956-58.

Penyata Sekolah-Sekolah Ugama Kerajaan Brunei bagi tahun 1966.

Penyata Sekolah-Sekolah Ugama Kerajaan Brunei Bagi Tahun 1968

Penyata Sekolah-Sekolah Ugama Kerajaan Brunei Bagi Tahun 1969

Penyata Sekolah-Sekolah Ugama Kerajaan Brunei Bagi Tahun 1970.

Penyata Sekolah-Sekolah Ugama Kerajaan Brunei Bagi Tahun 1971.

Penyata Sekolah-Sekolah Ugama Kerajaan Brunei Bagi Tahun 1972.

Penyata Sekolah-Sekolah Ugama Kerajaan Brunei Bagi Tahun 1973.

Penyata Sekolah-Sekolah Ugama Kerajaan Brunei Bagi Tahun 1974 -1978.

Penyata Tahunan 1973 Jabatan Hal Ehwal Ugama Brunei.

Penyata Tahunan 1974 Jabatan Hal Ehwal Ugama Brunei.

Penyata Tahunan 1974 Jabatan Hal Ehwal Ugama Brunei.

Penyata Tahunan 1975 Jabatan Hal Ehwal Ugama Brunei.

Penyata Tahunan 1981 Jabatan Hal Ehwal Ugama Brunei.

Penyata Tahunan Jabatan Hal Ehwal Ugama Negara Brunei Darussalam 1984

Penyata Tahunan 1985 Jabatan Hal Ehwal Ugama Brunei.

Perangkaan Tahunan Negara Brunei Darussalam 2008, Jabatan Perangkaan Kemajuan dan Ekonomi (JPKE).

State of Brunei, *Estimate of Revenue and Expenditure For The Year 1959,* As Aprroved State Council, (1958).

Treasury Warrant State Financial Officer, Brunei, No.S.20/1970. Bertarikh: 1st January 1970.

Ulasan Kementerian Hal Ehwal Ugama, (2006).

FAIL RASMI KERAJAAN / SURAT KELILING/ MEMORANDUM

BA/1163/1988, SUK AP.23/280/71, Sekolah Menengah Arab (Ugama) Hassanal Bolkiah.

BRO 440/51-BA 12570/78, Application from Mudim Ismail bin Mat Serudin for Permission to Study in Mecca.

Fail Rasmi Kerajaan Rujukan : ANB/2002.21.0141. (Arkib Negara Brunei Darussalam) , *Anggaran Belanjawan 1970, Jabatan Hal Ehwal Ugama, Brunei,*

Fail SCRWO 11/55, bertarikh 12 Jamadilakhir 1374 bersamaan 5 Februari 1955.

Memorandum Jabatan Hal Ehwal Ugama, 20hb.Ogos 1969, Rujukan: (16) dlm.JUB.44/1969.

Memorandum Jabatan Hal Ehwal Ugama, 06hb.Oktober 1969, Rujukan: 20/JUB/44/69.

Memorandum Ketua Nazir Sekolah-Sekolah Ugama,Brunei, 17hb.June 1969, Rujukan: 27/JPUB/10/64.

Memorandum Pemangku Pengetua SMA-Hassanal Bolkiah & RIAD,Brunei, 10hb.June 1969, Rujukan: 1/SMAHB/16/69.

Memorandum Pengarah Pengajian Islam,KHEU, 07 Jun 2008, Rujukan : JPI/BL/16/2006

Surat Keliling Jabatan Pengajian Islam, bilangan : 4/1989, dalam Fail (5) JPUB/7/65.10, bertarikh 25 Februari 1989.

Surat Keliling Jabatan Perbendaharaan Bil:2/1969, Negeri Brunei, *Anggaran Perbelanjaan 1970 Perbelanjaan Biasa.* Bertarikh 04hb.June 1969.

Surat Rasmi Istana Darul Hana Brunei Mengenai Kelulusan Anggaran Belanjawan Tahun 1970 Bagi Jabatan Hal Ehwal Ugama, 09hb.September 1969, Rujukan: HHPO 98/1962. (Simpanan Arkib Negara Brunei)

MANUSKRIP / DOKUMEN / KERTAS KERJA / TITAH / TEKS UCAPAN

Abu Bakar bin Apong, (1989), Kertas Kerja Berjudul : *Peranan Pendidik Muslim Dalam Menghadapi Cabaran-Cabaran Globalisasi Abad 21*, Seminar Pendidikan Sempena Jubli Perak MPUSB, Anjuran Maktab Perguruan Ugama Seri Begawan.

Ahmad bin Abu Bakar, 1993, *Amali Ugama Merentas Kurikulum*, Kertas Kerja Taklimat Amali Ugama kepada Guru-Guru Ugama senegara pada 23 Zulhijjah 1413 bersamaan 14 Jun 1993, bertempat di Maktab Perguruan Ugama Seri Begawan.

Dokumentasi Beberapa Maklumat Penting Berhubung Dengan Anugerah Biasiswa Berdasarkan Rujukan Fail Matrikulasi Skim Khas, JPI/BL/33/2006. (tidak diterbitkan, dalam simpanan Unit Kajian, Latihan dan Dermasiswa, Jabatan Pengajian Islam, Kementerian Hal Ehwal Ugama, 12hb. April 2008).

Ismail Abd Manap, (2010), *Kekuatan 'Aqidah Melahirkan Generasi Belia Islam Bertaqwa*, Kertas Kerja Persidangan Belia Islam Asia Tenggara (ASEAN), Negara Brunei Darussalam.

Kertas Cadangan Sistem Persekolahan Ugama, Jabatan Pengajian Islam, Kementerian Hal Ehwal Ugama, 24 Oktober 2005.

Kertas Kerja Perubahan Waktu Persekolahan Ugama 2007, Jabatan Pengajian Islam, KHEU, Rabiul Akhir 1428H / April 2007.

Kertas Kerja Rumusan Urusetia Bahagian Pengajian,KHEU, 2005, tidak diterbitkan.

Kertas Kerja Rumusan Urusetia Bahagian Pengajain, Kementerian Hal Ehwal Ugama, (2006). (tidak diterbitkan dan dalam simpan KHEU)

Manuskrip simpanan di Bahagian Latihan dan Dermasiswa, Jabatan Pengajian Islam Brunei yang bertajuk : *Perkembangan Pelajaran Ugama dan Dasar Dermasiswa Jabatan Hal Ehwal Ugama,* 19hb. Februari 1991..

Mahmud Saedon bin Awang Othman, (1989), Kertas Kerja Berjudul : *Membina Pendidik Muslim Yang Digalati*, Seminar Pendidikan Sempena Jubli Perak MPUSB, Anjuran Maktab Perguruan Ugama Seri Begawan.

Mohd Amin bin Abd. Rahim, (1996), Kertas Kerja Berjudul : *Sistem Persekolahan Ugama Suatu Penilaian Bagi Menghadapi Masa Depan,* Seminar Persekolahan Agama Negara Brunei Darussalam, Anjuran Jabatan Pengajian Islam, Kementerian Hal Ehwal Ugama.

Menaikkan Taraf Sekolah Persediaan Arab Temburong, (2006), Jabatan Pengajian Islam, Kementerian Hal Ehwal Ugama. (dokumen yang tidak diterbitkan dan disimpan oleh Ketua Bahagian Institusi Pengajian Menengah, JPI, KEHEU)

Mohd Jamil Al-Sufri bin Awang Umar, (1997), Kertas Kerja Berjudul : *Pendidikan Brunei Untuk Menghadapi Zaman Moden,* Seminar Antarabangsa Cabaran Luar dan Tindak Balas Tempatan : Asia Tenggara Moden Dalam Perspektif Sejarah, Anjuran Universiti Brunei Darussalam.

Penubuhan Sekolah Arab Belait, (2006), Jabatan Pengajian Islam, Kementerian Hal Ehwal Ugama. (dokumen yang tidak diterbitkan dan disimpan oleh Ketua Bahagian Institusi Pengajian Menengah, JPI, KEHEU)

P.L.Amin Sweeney, (1968), *"Silsilah Raja-Raja Brunei"*, JMBRAS, Vol.4, Pt.2.

Pg.Bahrom bin Pg.Bahar, *Kertas Kerja Dialog Belia Islam Dunia Melayu bertajuk "Penghayatan Akhlak Di Kalangan Belia"*, 09 hingga 10 November 2009, Anjuran Majlis Belia Brunei Dengan Kerjasama Pusat Dakwah Islamiah, KHEU,NBD.

Pg.Mohammad bin Pg. Abd.Rahman,(2001), *Perkembangan Ilmu Islam di Brunei : Peralihan Dari Sistem Balai ke Sistem Persekolahan Moden (1931- 1956),* Kertas Kerja Pembentangan Seminar Bahan Rujukan Islam Nusantara , 20-23

Ogos 2001, Diselenggarakan Oleh Jabatan Mufti Kerajaan, Jabatan Perdana Menteri, Negara Brunei Darussalam.

Razali bin Ahmad , (1995), *Kertas Kerja Seminar bertajuk : Dasar Pelajaran Di Bawah Sistem Resident 1906-1950 Dalam Kajian Terhadap Pembanguan Sosio-Ekonomi Brunei*, Seminar Sejarah Brunei II , Anjuran Pusat Sejarah, Kementerian Kebudayaan Belia dan Sukan,Negara Brunei Darussalam, Pada 25 – 28 Ogos 1995.

Saodah Abd Rahman, (1995), *Metodologi Pengajaran Pengajian Islam di Pusat Pengajian Tinggi*, Seminar Antarabangsa Pengajian Islam Asia Tenggara, Anjuran Fakulti Pengajian Islam, Universiti Brunei Darussalam, Pada 20-23 November 1995.

Siti Mariam binti Awang Daud, 2006, *Pengajaran Al-Quran di Sekolah-Sekolah Ugama Satu Tinjauan,* Kertas Kerja Seminar Pengajaran dan Pembelajaran di Persekolahan Ugama, pada 6 Muharram 1427 bersamaan 5 Februari 2006, di Masjid Jame'Asr Hassanil Bolkiah, Bandar Seri Begawan, Anjuran JPI, KHEU.

Teks Ucapan Mohd.Zain bin Serudin, 2006, *Seminar Pengajaran dan Pembelajaran di Persekolahan Ugama, Jame'Asr Hassanil Bolkiah BSB Negara Brunei Darussalam*, Terbitan Pusat Dakwah Islamiah , Kementerian Hal Ehwal Ugama, Negara Brunei Darussalam.

Titah-Titah, Kumpulan Titah Kebawah Duli Yang Maha Mulia Paduka Seri Baginda Sultan dan Yang Di-Pertuan Negara Brunei Darussalam 1987-1989, (2007), Jabatan Perkhidmatan Pengurusan, Jabatan Perdana Menteri, Negara Brunei Darussalam

Titah-Titah, Kumpulan Titah Kebawah Duli Yang Maha Mulia Paduka Seri Baginda Sultan dan Yang Di-Pertuan Negara Brunei Darussalam 2006, (2007), Jabatan Perkhidmatan Pengurusan, Jabatan Perdana Menteri, Negara Brunei Darussalam.

TESIS / PROJEK

Abdul Ghani bin Bujang,(1984), *Educational Planning in Brunei,* Kajan Tesis Sarjana 1984 Universiti Brunei Darussalam.

Adibah Sulaiman @ Mohammad, (2002),*Dualisme Dalam Pendidikan Semasa: Tumpuan Terhadap Konsep Islamiasi Ilmu dan Penerapannya Dalam Pendidikan*, Tesis Sarjana, Universiti Kebangsaan Malaysia.

Asbol bin Mail ,(1998), *Kesultanan Brunei Abad Ke Sembilan Belas : Sistem Politik dan Struktur Pentadbiran*, Tesis Ph D., Universiti Malaya.

Hamdan Ali , (2003), *Pengajaran dan Pembelajaran Pendidikan Islam di Sekolah Menengah Teknik di Negeri Sembilan: Kajian Kes Kepada Pelajar Aliran Kemahiran*, Tesis Sarjana, Universiti Kebangsaan Malaysia.

Hashim Abd. Hamid, (1995), *Islam di Brunei Darussalam : Satu Analisis Sosio-Budaya,* Tesis Ph D., Universiti Malaya.

Mariani binti Md Daud, (2007), *Perkembangan Pendidikan Ugama Islam Di Negara Brunei Darussalam Pasca Merdeka 1985 – 2006,* Tesis Sarjana 2007, Jabatan Sejarah , Fakulti Sastera dan Sains Sosial, Universiti Brunei Darussalam, Negara Brunei Darusalam.

Masitah Esa, (2004), *Pendidikan Islam Dalam Program Pusat Pemulihan Akhlak Wanita: Kajian Kes di Taman Seri Puteri Cheras Selangor*, Tesis Sarjana, Universiti Kebangsaan Malaysia.

Mastura binti Ismail, (1996), *Pelaksanaan Kurikulum Pendidikan MIB (Melayu Islam Beraja) di Sekolah-Sekolah Menengah Kerajaan Negara Brunei Darussalam.* Kajian Tesis Universiti Brunei Darussalam.

Mohd.Rafaee Shahif,(2001), *Pentadbiran dan Pendidikan Islam di Brunei dalam zaman pemerintahan Sultan Haji Omar Ali Saiffuddien III (6 June 1958-4 Oktober 1967),* Tesis Sarjana, Universiti Kebangsaan Malaysia.

Mohd.Sukeri Hamid, (2004), *Institusi Pendidikan Islam di Kelantan : Suatu Kajian Mengenai Sejarah Perubahan Dari Sistem Pondok ke Sistem Sekolah*, Tesis Sarjana, Universiti Kebangsaan Malaysia.

Muhammad Abd.Rahman, (1991), *Kemasukan Dan Perkembangan Islam Di Borneo British Dengan Tumpuan Khas Ke Atas Brunei Darussalam (Abad 13-20 Masihi)*, Kajian Tesis Phd. Universiti Malaya.

Nik Kamaliah Nik Abdullah, (2006), *Tamadun Islam di Kelantan : Analisis Khusus Mengenai Pengaruh Sistem Pendidikan Islam Antara 1957 Sehingga Tahun 2000* , Tesis Sarjana, Universiti Kebangsaan Malaysia.

Noraini Mohd.Said, (1997), *Kurikulum Pendidikan Agama Islam Sekolah-Sekolah Rendah Agama di Negara Brunei Darussalam (Mulai 1956 hingga Kini)*, Tesis Sarjana, Universiti Kebangsaan Malaysia.

Omar bin Khalid, (1992), *The Development of an Open Learning System in Brunei Darussalam*, Tesis Universiti Brunei Darussalam.

Mohd.Rafaee Shahif ,(2001), *Pentadbiran dan Pendidikan Islam di Brunei dalam zaman pemerintahan Sultan Haji Omar Ali Saiffuddien III (6 June 1958-4 Oktober 1967,*Tesis Sarjana Universiti Kebangsaan Malaysia

Roslan bin Aspar, (2002), *Keberkesanan Kaedah Pengajaran Agama di Sekolah-Sekolah Menenah Tingatan Lima Daerah Brunei Darussalam*, Tesis Sarjana Universiti Brunei Darussalam.

Sh.Azad Sh.Attar, (2001), *Islamisasi Ilmu dan Implikasinya kepada Falsafah dan Sistem Pendidikan Negara,* Tesis Sarjana, Universiti Kebangsaan Malaysia.

Sheikh Abd. Khalid bin Sheikh Yahya, (1997), *Kajian Perbandingan Sistem Persekolahan Agama Negara Brunei Darussalam Dengan Negeri Johor Darul Ta'zim Bagi Sekolah Rendah Agama*, Projek Penyelidikan Ijazah Sarjana Pendidikan, Fakulti Pendidikan, Universiti Kebangsaan Malaysia, Bangi, 1997.

Siti Zanah binti Besar, (2002), *Tinjauan Pelaksanaan Penerapan Nilai-Nilai Islam Dalam Pendidikan Bersepadu di Sekolah-Sekolah Menengah di Negara Brunei Darussalam*, Kajian Tesis Sarjana Universiti Brunei Darussalam.

Suhaimi Abdullah, (2002), *Sistem Pendidikan Tradisional Dalam Peradaban Melayu : Satu Analisis*, Tesis Sarjana, Universiti Kebangsaan Malaysia.

Susilawati Muhammad, Mardinah Mohd.Noor, Amal Umniah Muhd.Arshd, Noranizah Mohd.Ali, Norhaslina Saidi dan Norul Hayati Hussin, (2005), *Tahap Penguasaan Bahasa Arab di Kalangan Pelajar Persediaan Dua: Satu Kajian Awal,* Projek Sarjana Muda, Institut Pendidikan Sultan Haji Hassanal Bolkiah, Universiti Brunei Darussalam.

Zainab Ismail, (1989), *Sejarah Sistem Pendidikan di Malaysia: Suatu Analisa Menurut Perspektif Islam*, Tesis Sarjana, Universiti Kebangsaan Malaysia.

Zaliha Ibrahim, (2001), *Pengajian Hadis, Metodologi dan Pelaksanaannya di Beberapa Institusi Pendidikan di Brunei Darussalam*, Tesis Sarjana, Universiti Kebangsaan Malaysia.

Zakiah Taib, (2001), *Pengajian Tauhid di Negara Brunei Darussalam : Kajian Perbandingan di Sekolah Menengah Arab Kementerian Pendidikan*, Tesis Sarjana, Universiti Kebangsaan Malaysia.

SURAT KHABAR DAN MAJALAH

Iltizam,Buletin FSKP,UUM, (Jan-Disember 2005)

Pg Muhmmad bin Pg.Abd.Rahman, 'Islam Masuk Ke Brunei dan Hubungannya Dengan Nusantara', *Majalah Da'wah Malaysia,* Kuala Lumpur, Bil 105, Feruari 1986

Pelita Brunei (Akhbar Rasmi Kerajaan Brunei) Bil.36, Tahun 32, Keluaran 9 September 1987: 7)

Risalah Pameran Sejarah Perkembangan Islam Brunei , (1979).

TEMU BUAL

Abd Aziz bin Mohd.Jamil, Ketua Unit Kajian, Latihan dan Dermasiswa, Jabatan Pengajian Islam, KHEU, temubual pada 20hb. April 2008, di Unit Kajian, Latihan dan Dermasiswa,Jabatan Pengajian Islam, KHEU. Beliau merupakan bekas pelajar sekolah Arab.

Abd.Hamid bin Mohd.Daud pada 15hb.Mei 2008 , Kampong Madewa, Bandar Seri Begawan, Negara Brunei Darussalam. Beliau salah diantara pegawai tempatan yang mula bertugas mengendalikan perjalanan persekolahan ugama di Negara Brunei Darussalam dan salah seorang penuntut pertama Negara Brunei Darussalam yang dihantar pihak kerajaan untuk melanjutkan pelajaran di luar negara dalam bidang ugama.

Asbol bin Mail, Pensyarah dalam bidang sejarah brunei Universiti Brunei Darussalam dan aktif dalam penulisan sejarah khususnya dalam sejarah pendidikan di Negara Brunei Darussalam, temubual pada 9hb. June 2008 di Universiti Brunei Darussalam

Duraman bin Tuah, Bekas Penolong Pengarah Institut Perkhidmatan Awam, Negara Brunei Darussalam dan aktif dalam penulisan sejarah Brunei, temubual pada 20

April 2009. Bertempat Bangunan Sumbangsih Mulia, Bandar Seri Begawan, Negara Brunei Darussalam.

Jamil Al-Sufri , temubual pada 22 September 2008.di Pusat Sejarah, Kementerian Kebudayaan Belia dan Sukan. Beliau merupakan Pengetua Pusat Sejarah Negara Brunei Darussalam dan merupakan salah seorang sejarawan Negara Brunei yang terlibat secara langsung semasa zaman Sultan Haji Omar Ali Saifuddien III dan zaman Sultan Haji Hassanal Bolkiah khususnya dalam adat istiadat Di Raja di Negara Brunei Darussalam. Beliau juga aktif dalam penulisan sejarah Brunei.

Ghazali Basri pensyarah KUPU SB, temubual pada 19hb.Januari 2010, di Kolej Universiti Perguruan Ugama Seri Begawan, Negara Brunei Darussalam.

Latif bin Ibrahim, Pegawai yang bertugas Galeri Sultan Haji Hassanal Bolkiah, di Istana Nurul Iman, temubual 28hb. Mei 2008, Kampong Mulaut, Negara Brunei Darussalam. Beliau pernah bertugas sebagai pensyarah di Akademi Pengajian Brunei, di Universiti Brunei Darussalam dan aktif dalam penulisan Sejarah Brunei.

Muhammad Hadi bin Muhammad Melayong , temubual pada 25hb. September 2008 di Pusat Sejarah, Kementerian Kebudayaan Belia dan Sukan. Beliau merupakan salah pegawai di Pusat Sejarah Brunei dan sekarang bertugas sebagai Pengarah Jabatan Penerangan, Negara Brunei Darussalam. Aktif dalam penulisan persejarahan Brunei.

Mohd.Rafaee Shahif, Pensyarah Akademi Pengajian Brunei Universiti Brunei Darussalam, temubual pada 16hb. June .2008 di Universiti Brunei Darussalam.

Pg. Abu Bakar bin Pg.Sarifuddien, Pensyarah bidang pendidikan Islam di Universiti Brunei Darussalam, temubual pada 18hb.April 2008,di Universiti Brunei Darussalam. Beliau pernah bertugas sebagai pensyarah di Maktab Perguruan Ugama Seri Begawan dan merupakan salah seorang bekas pelajar sekolah Arab.

Pg.Mohammad bin Pg.Abd Rahman, Timbalan Menteri Pendidikan, Kementerian Pendidikan, temubual pada 22hb. Ogos 2008, bertempat di Pejabat Timbalan Menteri Pendidikan, Kementerian Pendidikan, NBD. Beliau juga merupakan diantara bekas pelajar yang dihantar oleh pihak kerajaan ke luar negara untuk melanjutkan pelajaran bidang ugama dan pernah berkhidmat di Kementerian Hal Ehwal Ugama, Pensyarah UBD.

Sheikh Abd. Khalid bin Sheikh Yahya, Pegawai Pengajian Islam Daerah Tutong, temubual pada 20 April 2008, di Unit Kajian,Latihan dan Dermasiswa, Jabatan Pengajian Islam.

Suhaili bin Mohiddin,Timbalan Mufti Kerajaan Brunei, temubual pada 15hb.Oktober 2008 , Jabatan Mufti, Negara Brunei Darussalam. Beliau juga merupakan salah seorang pelajar terawal dalam penghantaran pelajar ke luar Negara bagi melanjutkan pelajaran di bidang ugama. Terlibat secara langsung dalam perlaksanaan dasar pendidikan Islam dan keugamaan di Negara Brunei Darussalam.